

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

4 ЖИЛД, 11 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 4, НОМЕР 11

LOOK TO THE PAST

VOLUME 4, ISSUE 11

ТОШКЕНТ-2021

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдишвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайжон давлат
иқтисодиёт университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Маҳкамova Надира Раҳмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Раҳмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
Тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналлов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Надира Маҳкамова ТУРКИСТОН ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРЛИГИДА ЖАМИЯТНИНГ ИЖТИМОЙ СТРАТИФИКАЦИЯСИ.....	4
2. Фахриддин Ёрматов ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯЛАШНИНГ КУЧАЙТИРИЛИШИ ВА ХАЛҚИМИЗ ҲАЁТИДАГИ МУАММОЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДАГИ ЎЗГАРИШЛАР (2016-2021 ЙИЛЛАР).....	11
3. Икромжон Исмаилов КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШДА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК АЛОҚАЛАРИНИНГ КЕНГАЙТИРИЛИШИ.....	19
4. Шерзод Курязов МУЗЕЙ ЭКСПОЗИЦИЯСИ - САНЪАТ СИФАТИДА.....	27
5. Отабек Маҳмудов ТОЛЕДО МАКТАБИНИНГ ТАРИХИЙ ИЛДИЗЛАРИ I қисм: шаклланишга асос бўлган омиллар.....	34
6. Муҳайё Умарова АҲМАД ДОНИШНИНГ “ТАЪРИХИ САЛТАНАТИ МАНҒИТИЯ” АСАРИДА БУХОРО ҲУКМДОРИ АМИР ШОҲМУРОДНИНГ ТАЪРИФИ.....	45
7. Икромжон Умаров МИЛЛИЙ МУСТАҚИЛЛИК УЧУН КУРАШГАНЛАР.....	54
8. Акмал Ўлмасов ЎЗБЕКИСТОННИНГ ҚАДИМГИ ҚОЯТОШ СУРАТЛАРИНИ САҚЛАШ ВА МУЗЕЙЛАШТИРИШГА ДОИР.....	73
9. Мунира Хатамова ЎТМИШДАГИ ЖАМОАЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ ТИКЛАШДА ПАЛЕОЭТНОБОТАНИКА.....	79
10. Иброҳим Хидиров ҚАДИМГИ СУҒДНИНГ ТАРИХИЙ ГЕОГРАФИЯСИ МАСАЛАЛАРИ.....	84
11. Бахтиёр Халмуратов ТАНДИР-ЎЧОҚ ВА У БИЛАН БОҒЛИҚ КУЛЬТЛАР ХУСУСИДА.....	92
12. Солижон Қудратов, Шерзод Маъруфов МИРЗАЧЎЛДАГИ ҚАДИМГИ СУВ ИНШОАТЛАРИ.....	97

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Бахтиёр Режавалиевич Халмуратов,
Наманган давлат университети доценти,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
E mail: baxtiyor_m@mail.ru

ТАНДИР-ЎЧОҚ ВА У БИЛАН БОҒЛИҚ КУЛЬТЛАР ХУСУСИДА

For citation: Bakhtiyor R. Khalmuratov, TANDIR- HEARTH AND THE CULTES ASSOCIATED WITH IT. Look to the past. 2021, vol. 4, issue 11, pp.92-96

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5758155>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ўзбек халқининг кундалик турмуш тарзида муҳим ўрин тутган ошхона анжомларидан бири бўлган тандир ва у билан боғлиқ халқона қарашлар таҳлил қилинган. Хусусан, мақолада асосий эътибор тандир қурилиши, унинг Фарғона водийси маҳаллий аҳолисининг кундалик турмуш тарзида тутган ўрни ва аҳамияти ўз ифодасини топган. Мақолада шунингдек, водий аҳолисининг тандир-ўчоқ культуга бўлган муносабати ва табулари дала-этнографик материаллар асосида илмий тадқиқ қилинган. Шунингдек мақолада тандир билан боғлиқ турли хил қарашлар ва анъаналар, водий аҳолисининг этник ўзига хослиги тўғрисида фикр мулоҳазалар ўз аксини топган.

Калит сўзлар: Фарғона водийси, ўзбек халқи, маҳаллий аҳоли, ошхона анжомлари, тандир, ўчоқ, моддий маданият, маънавий маданият, табулар, урф-одатлар, маросимлар, нон, нонвойлар, нонвойчилик, ислом.

Бахтиёр Режавалиевич Халмуратов,
Доцент Наманганского государственного университета,
доктор философии по истории (PhD)
E:mail:baxtiyor_m@mail.ru

О ТАНДЫР-ОЧАГА И КУЛЬТЫ СВЯЗАННЫХ С НЕЙ

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется тандыр, одна из важнейших кухонных принадлежностей в повседневной жизни узбекского народа, и популярные представления о нем. В частности, в статье рассматривается конструкция тандыра, его роль и значение в повседневной жизни местного населения Ферганской долины. В статье также исследуются отношение и табу населения долины к культу тандыра на основе полевых этнографических материалов. В статье также отражены различные взгляды и традиции, связанные с тандыром, а также мнения об этнической принадлежности жителей долины.

Ключевые слова: Ферганская долина, узбеки, местные жители, кухонная утварь, тандыр, печь, материальная культура, духовная культура, табу, обычаи, обряды, хлеб, пекарни, пекарня, ислам.

Bakhtiyor R. Khalmuratov,

Associate Professor of Namangan State University,

Doctor of Philosophy in History (PhD)

E:mail:bakhtiyor_m@mail.ru

TANDIR- HEARTH AND THE CULTES ASSOCIATED WITH IT

ABSTRACT

This article analyzes the tandoor, one of the most important kitchen utensils in the daily life of the Uzbek people, and popular ideas about it. In particular, the article examines the construction of the tandoor, its role and significance in the daily life of the local population of the Fergana Valley. The article also examines the attitude and taboos of the valley population towards the tandoor cult based on field ethnographic materials. The article also reflects the various views and traditions associated with the tandoor, as well as opinions about the ethnicity of the inhabitants of the valley.

Index terms: Fergana Valley, Uzbeks, local residents, kitchen utensils, tandoor, oven, material culture, spiritual culture, taboos, customs, rituals, bread, bakeries, bakery, Islam.

1. Долзарблиги. Хар бир халқнинг моддий ва маънавий хусусиятлари уларнинг хўжалик-иқтисодий фаолияти билан бевосита боғлиқ бўлиб, у ижтимоий тарихий қонуният ҳисобланади. Масалан, оддий бир хўжаликни юритишда рўзғор учун зарур бўлган кўплаб ошхона жиҳозлари ва асбоб-анжомлар керак бўлади. Ошхона бурчагида ёки ҳовлининг бир четидан қурилган тандир ана шундай воситалардан бири ҳисобланган.

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси. Мазкур мақолада қўйилган вазифаларни ҳал қилиш учун этник жараёнларнинг маҳаллий аҳоли кундалик ҳаётидаги ўрни, барча жараёнларни кўриб чиқишни талаб қилувчи тарихийлик, объективлик, тизимлилик каби асосий методологик тамойиллардан фойдаланилди.

Шунингдек, тарихий ва дала-этнографик маълумотлар, материаллар ва трансформацион жараёнларни ёритишда тарихий таққослаш ҳамда мантикий умумлаштириш тамойилларига алоҳида эътибор қаратилди. Мақолани ёритиш жараёнида К. Маҳмудов, К. Шониёзов, А. Аширов ва М. Файзуллаева каби этнограф олимларнинг тадқиқотларида алоҳида эътибор қаратилди.

3. Тадқиқот натижалари.

Маълумки, тандир – нон, сомса, кабоб ва бошқа таомларни ёпиб пишириш учун қурилган махсус лой ўчоқ ҳисобланади. Тандир яшаш учун эчки ёки туя жуни лойга қўшиб қорилади. Яхши пишитилгач, устига намақоб сепиб, латта билан ўраб қўйилади. Бир неча соатдан кейин қайта тепиб пиштиради, сўнгра эни 20–30 см, қалинлиги 8–10 см, бўйи 80–90 см атрофида бўлак-бўлак парчалар тайёрланади ва улардан бир нечасини бир-бирига тикка қилиб ёпиштириб тандир ҳосил қилинади [1. Б. 191]. Айрим тандирсозлар тандир яшаш учун цилиндрсимон чуқур (қолип) қазиб, шу чуқур деворига тайёрланган лой бўлақларини ёпиштирадilar. Тандирнинг ичи намақоб сепиб силлиқланади.

Хонадонларга қуриладиган ўртача тандирнинг ички диаметри 0,8 м чамаси, ердан 0,8–1 м баланд қилиб ўрнатилади. Бундан каттароқ тандирлар новвойхоналарга қурилади. Бухоро ва Самарқандда тандирлар ерга ёки махсус супага оғзи тик қилиб қурилса, Фарғона водийси ва Тошкентда ётиқ қилиб ўрнатилади. Атрофларига тутун тортадиган ва ҳаво қирадиган тешик (10–15 см ли)лар қилинади. Янги қурилган тандирнинг ички деворларига пахта ёғи сурқаб, бир кеча-кундуз давомида олов ёқиб қўйилади. Шундай қилинса, ёпилган ноннинг орқасига кесак илашмайдиган бўлади. Тандир нон ёпишдан олдин шох-шабба,

янтюк, ғўзапюя, ўтин ва бошқалар билан оқаргунча қиздирилади [2. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Данғара тумани Тумор қишлоғи. 2018 йил].

Этнограф М. Файзуллаеванинг ёзишича, Сурхондарёда тандирлар ўрнатилишига қараб “ер тандир” ҳамда “девори тандир”ларга бўлинади. Девори тандирдан асосан, новвойлар фойдаланса, аҳоли хонадонларида эса ер тандир қурилади. Ер тандир тайёрлаш махсус усталардан ташқари маҳаллий аҳоли, кўпроқ аёллар зиммасига юкланган. Тандир қуришда дуч келган лойни ишлатаверилмай, махсус тандир лойи – гилмоядан фойдаланилган. Буни Сурхон воҳасида саққизлой (сакичлой), деб ҳам атайдилар. Мазкур лойни тайёрлаш жараёнида эчки жуни ва сомон аралаштириб, оёқ яланг ҳолатда товон билан тепиб, ишлов берилган. Яхшилаб пишитилган лой ерда махсус ўйилган қолипга тасма-тасма шаклида жойлаштирилиб, тахтакач билан яхшилаб урилган, қолипдаги лой қуригандан сўнг, чиқариб олинган ва ўрнатилган [3. Б. 56].

Фарғона водийси аҳолиси қадимдан тандир-ўчоққа жуда катта эътиқод билан ёндашган. Ахборотчиларнинг фикрича, тандир-ўчоқнинг ўз пири бўлиб, эскирган тандирни бузаётганда “Ҳазрати Мирикулол бобо”нинг руҳларига атаб иккита нон синдирилган. Янги тандир ўрнатишдан олдин ҳам бешта чўзма қилиниб, тандир пирларига атаб чироқ ёқилган. Қишлоқ қариялари тандирни “барчани лол қолдирган мулк”, деган маънода “мулкилол”, деб атайдилар [4. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Данғара тумани Урганжи қишлоғи. 2017 йил].

Янги тандирга хонадон хўжайини биринчи бўлиб олов ёққан ва у бир кеча-кундуз давомида тутатиб қўйилган. Олов ёқаётганда ҳазориспанд ташланса, янги тандирни ёрилиб кетишдан сақлайди, деб ишонилган. Бундан ташқари, янги тандир ёрилиб кетмаслиги учун унга дастлаб олов ёқаётган киши оғзини очмаслиги керак экан. Тандирда биринчи марта ёғли патир пиширилиб, қўни-қўшниларга тарқатилиб, ушбу одат хонадоннинг янги тандир соҳиби бўлганлигини англатади.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, аввало, тандир-ўчоқнинг атрофи ёпиқ бўлиши керак бўлган, чунки кўчадан ҳар хил одамлар ўтиб қайтади, бегонанинг назари тушмаслиги керак, деб ўйлаганлар. Нон пишириб олгандан кейин тандирга ёпишиб қолган нон қолдиқлари (пуштақлари) кириб ташланган, уларни тандирда қолдириш увол ҳисобланган. Нон ёпиш учун ишлатиладиган супра, рапида ва енгча каби анжомлар алоҳида дастурхонга ўраб қўйилган. Нон ёпиб бўлингандан кейин баракаси кетмасин деб, тандирнинг оғзи ёпиб қўйилган [5. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Поп тумани Қўштепа қишлоғи. 2017 йил].

Фарғона водийсида қадимдан тандир хосиятли ҳисобланиб, нопок, ғусл қилмасдан тандир-ўчоқ ёнига бориш ва улар билан боғлиқ анжомларни қўлга олиш гуноҳ саналган. Бундан ташқари, тандир-ўчоқ устига чиқиш, увол бўлади деб, ман қилинган. Чунки, тандирга қадимдан озодалиқ ва ҳалоллик рамзи сифатида қаралиб, момоларимиз ёшларни доимо тандир-ўчоқларни улуғлашга, қадрлаш ва доимо тоза сақлашга ўргатганлар. Шунингдек, тўй-маъраканинг катта ўчоғи тўғри келган жойдан қазилавермай, аввало тоза, покиза жой танланган. Ўчоқ боши қибладан бошқа томонга қаратилиши шарт бўлган. Тўй ўчоғини доимо тўй-тўйга улансин, тўй тилаб турсин, деган мақсадда ширинликлар ташлаб кўмишган. Хонадонга янги тушган келин янги ховлидаги тандир-ўчоқнинг ёнига олиб борилиб, таъзим қилдирилган ва ўчоқнинг бошида келинга қуйруқ тўғратилган.

Хўжалиқ юритишда, оилани тебратишда тандир-ўчоқнинг ўрни ниҳоятда муҳим бўлган. Шунинг учун, тандир-ўчоқ устида доимо гугурт, туз, қалампир, пичоқ туриши лозим бўлган. Улар тандир-ўчоқнинг баракаси ҳисобланган. Ҳар куни тандир олдига бориб, яхши ниятлар изҳор этиш, кишини мурод-мақсадига етказди, деган тасаввурларга ишонганлар. Тандир-ўчоқ эъзозланганлиги учун унга туфлаш, овқат қолдиғи, тирноқ, чиқинди, супуринди ва шунга ўхшаш ифлос нарсаларни ташлаш, гуноҳ саналган, уй ҳайвонларидан от ва эшак тезагини ёқиш ман қилинган [6. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Данғара тумани Қақир қишлоғи. 2018 йил].

Тандир-ўчоқ анжомлари билан ҳам халқимиз томонидан баъзи магик амаллар бажарилган. Масалан, бўйи ўсиб кетаётган ўспирин қизларни тандир ёнида аммаси, елкасига рапида (нон ёпгич) билан уч марта урса, бўйи ўсишдан тўхтайдди, деб ишонганлар. Тандир

косовининг ҳам соғлиқ учун фойдаси катта деб, қизиб турган косовни сувга ботириб, шу сув «кўк йўтал» бўлган болаларга ичирилган. Тандир косови албатта, мевасиз дарахт булоғидан тайёрланган. Косов ишлатилгандан сўнг оёқ остига ташланмаган, ундан ҳатлаб ўтилмаган, у ҳеч қачон тик қўйилмаган, унинг тик қўйилиши оилага путур етказди, деб тушунилган [7. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Тўрақўрғон тумани Бордимқўл қишлоғи. 2018 йил].

Тарихдан маълумки, кулолчилик хунармандчилигининг муҳим бир тармоғи тандирчилик бўлиб, тандирлар водийнинг барча минтақасида уй шароитида ясаб келинган. Жумладан, В. Наливкина XIX аср охирида Наманган уездининг Нанай, Кўкёр, Қизилёзи ва Оқтом каби тоғ олди қишлоқларидаги аҳоли ўзи учун тандир ясашни қайд этган эди [8. С. 28.]. Шунингдек, тандир яшаш хунари шимолдаги Чодак ҳамда Санг, жанубдаги Оқ ер ва Гулкишлоқ қишлоқларида равақ топган эди. Тандир ёнғоқ, чинордан ясалган товоқча, сопол ғўндак, бандак ёрдамида ясашиб, уни даскир, деҳқонбоб, нимча, икки ярим пеш, уч пеш, сомсапаз, ўчоқ тандир, тўй тандир турлари бўлган. Шунингдек, ушбу даврда ўчоқ тандир тури ҳам ясалган.

Маълумки, кулолчилик водийда жуда қадимдан мавжуд бўлиб, юқорида номлари келтирилган тимсоллар анча кеч кириб келган. Сабаби, кулолчилик билан бир соҳага кирувчи тандирчилар ҳомий-пири мисолида буни кўриш мумкин. Ўтроқ ўзбек тандирчилари берган маълумотга кўра, улар пири “Меҳри кулол” саналади. Ва уни қабри Сўх туманининг Гул қишлоғида жойлашган [9. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Риштон тумани Зоҳидон қишлоғи. 2018 йил]. Қўқон яқинидаги Гул қишлоғи тандирчилари бир йилда бир марта баҳорда Бувайдадаги Пошшопирим зиёратгоҳида йиллик анжуманларини ўтказиб турганлар [10. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Бувайда тумани Бўстонбува қишлоғи. 2018 йил].

Ўчоқ тандир Риштоннинг жанубий туманларида кенг тарқалган бўлиб, “Оштан” деб аталган. Унда қозон осилиб, овқат тайёрланган, қолган чўғда уни деворига нон ёпилиб пиширилган. Тандир мустаҳкамлигини ошириш учун лойига қўй, эчки жуни қўшилган [11. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Риштон тумани Зоҳидон қишлоғи. 2018 йил].

Тандир яшаш учун пишитилган лой гувала қилиб ажратиб олиниб, икки метр узунликда пеш лой қилиб ёзилади. Лой кўтариш мумкин бўлган даражага етказилгач, у кўтариб айлана қилиб бирлаштирилади. Ичкарасидан ғўндак, ташқарасидан товонча билан уриб мустаҳкамланади. Маълумки, лой ёзда 15–20 минутда етилади. Сўнгра яна бир пеш лой ёйсимон қилиб ёзилади. У кўтариб, таглик устига қўйилади. Икки қисм тош билан бир-бирига едириб улаб чиқилади. Ғўндак ва товонча билан ишлов берилади. Иккинчи пешни тепаси ичкарига эгиб тандир елкаси чиқарилади. 1 соатда у ҳам етилади. Узун оғир лой қилиниб, тандир оғзи боғланади. Лапкаш билан (кигиз бўлағи) сувлаб силлиқланади. Тандир қуригач, у тайёр бўлади. Буюртмачига беришдан аввал ёриқлари бўлса, ширали лой билан ямаб чиқилади [12. Б. 58.].

Аслида тандирчиларни пири афсонавий Меҳри Кулол бўлиб, қабри Сўхнинг Гул қишлоғида дейилади. Пошшопиримни ўзига хос жиҳати бу ерга фақат эркак хунармандлар эътиқод қилганлар, яна бу ерда биз хунармандларни қадимий ҳомий-пир тимсолига боғлиқ ҳолда эркак хунармандларни эркак сиймосидаги “авлиёларга” топиниш култига дуч келамиз. Шунингдек, Бувайда тумани худудидаги “Бостонбува” зиёратгоҳига атрофдаги 40 та қишлоқдаги хунармандлар топинганлар. Зиёратгоҳи имоми Ортиқали Каримов сўзларига кўра, ушбу объект XIV асрда яшаган Хожа Боязид Бастомий мақбараси асосида вужудга келган [13. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Бувайда тумани Бўстонбува қишлоғи. 2018 йил].

Ўз ўрнида шуни қайд этиш мумкинки, тандир нафақат ризқ-рўз манбаи, қолаверса, даволаш анжومي ҳам ҳисобланади. Водийнинг баъзи бир худудларида яшовчи шомон-табиблар тандирдан ҳам унумли фойдаланадилар. Масалан, учкўприклик Мақсуда бахшининг сўзларига қараганда, табибнинг меҳнати деганда биргина касални даволашда қилган фаолиятини тушунмаслик керак. У ўз олдига келган шамоллаш касаллигига дучор бўлган беморларни турли қизиган тандирга солиш орқали даволайди [14. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Учкўприк тумани Қақир қишлоғи. 2010 йил].

4. Хулосалар.

Хулоса сифатида шуни қайд этиш мумкинки, ўзбек халқи этномаданиятининг таркибий қисмларидан бири бўлган уй-жой қурилиши билан боғлиқ анъаналари қадим тарихга эга бўлиб, инсонларнинг жисмонан, ақлан ва руҳан камол топишида муҳим роль ўйнайди. Тадқиқот жараёнида халқимизни тандир қуриш ва унга нон ёпиш билан боғлиқ урф-одатлар, ошхона асбоб-анжомларига бўлган муносабат, яъни уларга нисбатан эҳтиёткорлик ва покизалик каби қадриятларимизни ёритиш масаласига алоҳида эътибор берилди. Маҳаллий аҳоли орасида ризқ-рўз ва барака манбаи ҳисобланган тандир билан боғлиқ турли хил қараш ва анъаналарга тўхталган ҳолда водий аҳолисининг этник ўзига хослиги ва маиший турмуши ҳақида тасаввур ҳосил қилишга ёрдам беради.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. – Тошкент: ЎзМЭ, 2002. Т.9. – Б. 91. (National Encyclopedia of Uzbekistan. - Tashkent: UzME, 2002. T.9. - P. 91.)
2. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Данғара тумани Тумор қишлоғи. 2018 йил. (Field records. Tumor village of Dangara district of Fergana region. 2018.)
3. Файзуллаева М. Сурхон воҳаси ижтимоий ҳаётида таомлар билан боғлиқ анъана ва маросимлар (XX асрнинг биринчи ярми). Тарих. фан.ном.илмий.дар.олиш учун.ёзил.дисс. – Тошкент, 2009. – Б. 56. (Fayzullaveva M. Traditions and rituals associated with food in the social life of the Surkhandarya oasis (first half of the XX century). History. diss. - Toshkent, 2009. - P. 56.)
4. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Данғара тумани Урганжи қишлоғи. 2017 йил. (Field records. Urgenji village of Dangara district of Fergana region. 2017.)
5. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Поп тумани Қўштепа қишлоғи. 2017 йил. (Field records. Koshtepa village of Pop district of Namangan region. 2017.)
6. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Данғара тумани Қақир қишлоғи. 2018 йил. (Field records. Qaqir village of Dangara district of Fergana region. 2018.)
7. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Тўрақўрғон тумани Бордимқўл қишлоғи. 2018 йил. (Field records. Bordimkul village of Turakurgan district of Namangan region. 2018.)
8. Наливкин В. В., Наливкина М. В. Очеркы быта женщины оседлого туземного населения Ферганы. – Казань: Университет, 1886. – С. 28. (Nalivkin V.V., Nalivkina M.V. Essays on the life of a woman of the sedentary indigenous population of Fergana. - Kazan: University, 1886. - P. 28.)
9. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Риштон тумани Зоҳидон қишлоғи. 2018 йил. (Field records. Zahidon village of Rishtan district of Fergana region. 2018.)
10. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Бувайда тумани Бўстонбува қишлоғи. 2018 йил. (Field records. Bostonbuva village of Buvayda district of Fergana region. 2018.)
11. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Риштон тумани Зоҳидон қишлоғи. 2018 йил. (Field records. Zahidon village of Rishtan district of Fergana region. 2018.)
12. Файзуллаева М. Сурхон воҳаси ижтимоий ҳаётида таомлар билан боғлиқ анъана ва маросимлар... – Б. 58. (Fayzullaveva M. Traditions and ceremonies associated with food in the social life of the Surkhandarya oasis ... - P. 58.)
13. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Бувайда тумани Бўстонбува қишлоғи. 2018 йил. (Field records. Bostonbuva village of Buvayda district of Fergana region. 2018.)
14. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Учқўприк тумани Қақир қишлоғи. 2010 йил. (Field records. Qaqir village of Uchkuprik district of Fergana region. 2010.)

Tadqiqot.uz

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

4 ЖИЛД, 11 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 4, НОМЕР 11

LOOK TO THE PAST

VOLUME 4, ISSUE 11

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000